

**Зоран Кинђић**

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд - Србија

e-mail: zoran.kindjic@fpn.bg.ac.rs

### УЛОГА ЉУБАВИ У ОБРАЗОВАЊУ<sup>1</sup>

**Апстракт:** Након што је указао на друштвено-историјске разлоге за хладне и дистанциране односе међу људима, аутор истиче да су у данашњој школи запостављене морална и духовна димензија образовања. Иако ученици стичу знања и вештине, њима недостаје поука љубави. За религиозног наставника рад у школи је својеврстан духовни изазов. Да би могао позитивно да утиче на ученике, љубав треба да буде стање његовог бића. Инсистирајући на изузетно важној улози љубави у образовању, аутор не запоставља значај слободе и истине. Иако наставник треба да поштује ученикову слободу, не сме да дозволи да се она развије у пуку самовољу. Уместо да обасипа ученика похвалама, много је корисније да му изнесе истину о његовим недостацима, како се не би развио у егоисту.

**Кључне речи:** љубав, образовање, истина, слобода, личност

Ако се обрати пажња на друштвено-историјски развој човечанства, нарочито у оквиру западне цивилизације, није тешко уочити тенденцију пораста хладноће и дистанцираности у међуљудским односима. Данашњи човек, поготово ако живи у велеграду, углавном је усамљен и ограничен на пуку спољашњу, пословну комуникацију. Окружен безличном гомилом, која је равнодушна према њему баш као и он према њој, повремено, особито када није изложен диктату радних обавеза, болно осети недостатак људске тоpline и присности. Упркос индустрији културе, чија је функција да забавним садржајима испуни егзистенцијалну празнину и одварати нас од саморефлексије, већина нас је ипак искусила непријатно осећање недостатка љубави. Додуше, углавном нам се чини да смо управо ми они који су ускраћени, недовољно вољени, занемарени, али ако бисмо били искрени према себи, схватили бисмо да је дубљи разлог поманкања љубави заправо тај што ми нисмо у стању да истински волимо.

Ипак, по мислиоцима критичке теорије друштва, за такво стање кривицу сноси пре свега владајући друштвено-економски систем. Егоизам, прорачунатост, хладноћа, спољашња љубазност, који су карактерне црте већине данашњих људи, развили су се на основу капиталистичког принципа размене еквивалената. Затвореност у властиту монаду последица је темељног неповерења које влада у конкурентском друштву. Отуда не чуди што се модерни социјални контакти углавном свode на „друштвени додир унутарње недодирнутих“<sup>2</sup>. Неспремни да се

1 Овај чланак настао је у оквиру пројекта „Динамички системи у природи и друштву: филозофски и емпиријски аспекти (евиденциони број 179041), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Horkheimer - Adorno, 1986, 80.

истински отворе и изложе ризику егзистенцијалне комуникације, људи дотичу само периферију другог човека. За оног ко је васпитаван у духу апстрактног грађанског принципа размене, усмереног на то да више добије него што даје, љубав постаје огрешење о саму инструменталну рационалност. Хоркхајмер и Адорно истичу: „У свету размене онај који даје више није у праву; а онај који воли увек је онај који превише воли“<sup>3</sup>. Наравно, калкулација улога и добитка неспојива је са љубављу, те је сасвим природно што је данас све мање љубави, пријатељства, топлине.

Хладноћи, која је по Адорну „темељни принцип грађанске субјективности“<sup>4</sup>, свакако доприноси и модеран начин производње. Техника никако није нешто неутрално, што не би утиснуло свој печат на човеково понашање. Не само што је модерном раднику, за разлику од некадашњег занатлије, у безличној серијској производњи стран како коначан производ тако и његов корисник, него и сами његови покрети попримају механички карактер. Као што примећује франкфуртски мислилац, „у кретњама које машине захтијевају од оних који их опслужују лежи већ оно насилно, немилосрдно ударачко“<sup>5</sup>. За разлику од некадашњих времена, када је човек у свом раду био упућен на животиње, те је био сажалив и обзиран, преовлађујућа особина данашњег човека је хладноћа, налик оној машинској. Старац Пајсије сликовито каже: „Данас људи имају гвожђе око себе и гвоздена срца у себи“<sup>6</sup>.

Иако су свакако у праву они мислиоци који у капиталистичком начину производње и модерној техници виде узроке за преовлађујућу хладноћу и дистанцираност данашњег човека, ипак се не сме превидети темељни процес секуларизације који одликује модерну епоху, а који је по нашем мишљењу кључни разлог за поствареност, усамљеност и безавичајност савременог човека. Окренувши леђа Богу, који је извор свеколике љубави<sup>7</sup>, модеран човек неизбежно, упркос идеологији хуманизма и филантропским паролама, све више срља у бездан релативизма, нихилизма и аутодеструкције. Уколико нема ничег вишег, божанског, натприродног, ничег што надилази пуку индивидуу, онда човек има право да се у борби за самоодржање и самопотврђивање испољи као егоцентрично биће, које води рачуна првенствено о свом приватном интересу. Што би рекао Достојевски, „Ако нема Бога, све је допуштено“.

Владајући друштвено-економски систем, у незаситој жудњи за профитом и доминацијом, уместо да подстиче стварање самосвесне, стваралачке личности, промишљено иде на руку уобличавању егоцентричног потрошача и конформисте. Упркос идеологији индивидуализма и жаргону аутентичности, циљ свакако није стварање слободног и критичког појединца. Масовна серијска производња, да би се увек изнова обнављала и увећавала, изискује одговарајућу потрошњу, а она конзументе који имају мање-више исте потребе, односно идентичну (псеудо)свест. Иако се тај захтев отворено не прокламује, већ се само тврди да образовни систем мора да служи привреди, није тешко уочити да школа има задатак да створи окретног и послушног техничара који се не пита о смислу и не преиспитује систем, већ беспоговорно доприноси његовом функционисању. Упркос свем знању које пружа, у данашњој (секуларној) школи запостављена је морална, а поготово духовна

---

3 Horkheimer - Adorno, 1986, 82.

4 Адорно, 1979, 295.

5 Adorno, 1987, 35.

6 Старац Пајсије, 2005б, 157–158.

7 Иако је људском уму недоступна суштина Бога, најприближније што се о њој може рећи управо је оно што каже Св. Јован Богослов: „Бог је љубав“ (1. Јн. 3, 8).

димензија<sup>8</sup>. Млади, додуше, стичу различита знања и вештине, али изостаје поука љубави. Нити се она очекује нити има довољно оних који би је могли понудити.

Нажалост, млади често поуку љубави не налазе ни у породици. Закупљени послом и задовољавању его-прохтева, све мање спремни на жртвовање, родитељи најчешће не поклањају довољно пажње властитој деци. Недостатак топлине покушавају да надоместе материјалним добрима, али деца осећају да су ускраћена. Лишена искуства темељне прихваћености, да би скренула пажњу на себе, деца често прибегавају експресном понашању. Каткад она, поготово у пубертету, желећи да стекну „углед“ међу својим школским друговима, испољавају омаложавајући став према наставницима. Такво њихово понашање свакако је изазов за наставнике. У друштвеној клими распада вредности, када је њихов статус и ауторитет веома нарушен, када су изложени непримереном притиску родитеља, пред наставнике се поставља дилема вреди ли уопште улагати напор у образовање младог нараштаја или напосто треба отаљавати посао.

Свако ко ради у просвети суочиће се са овом дилемом. Одговор који ће дати првенствено зависи од тога какав је ко човек. За оне који нису прихватили владајући модел понашања, који су сачували идеалистичко уверење да је могућ темељан преображај сваког појединца, учioniца може бити прави изазов. Баш као што се у свету и сваком од нас одиграва борба између добра и зла, тако се она одиграва и у школи. Иако не може да очекује подршку ни од образовног система ни од друштва, од наставника ипак зависи да ли ће око себе ширити топлину или хладноћу, да ли ће пружати позитиван или негативан пример.

Уколико је наставник религиозан, духовни императив освештавања властитог занимања намеће се готово сам од себе<sup>9</sup>. За њега рад у школи постаје не само делатност преношења градива ученицима, него и делатност посредством које себе преиспитује и духовно усавршава. Да би уопште могао успешно да пренесе градиво деци, која су иначе презасићена информацијама и често школу доживљавају као досадну, он мора да их заинтересује, да им понуди нешто што, било садржајем било формом излагања, одудара од уобичајеног. То, наравно, не значи подилазити њиховим очекивањима, која су углавном обликована у складу са стандардима индустрије културе, нити одустајати од наставничког ауторитета и покушавати са њима ступати у другарски однос. Иако је ауторитарност непримерена, наставник ипак не сме ићи у другу крајност, већ мора да буде и остане ауторитет, што подразумева извесну дистанцу и асиметричност у односу са ученицима<sup>10</sup>. Наиме,

---

8 Самим тим што су у школовању занемарени истина и љубав, ученици се одмалена привикавају на слеђење егоистичког интереса. Сећајући се свог школовања, Брехт примећује: „Ученик учи све што је потребно за напредовање у животу - а то су управо оне исте ствари које су неопходне жели ли се напредовати у школи: пријевара, симулирање непостојећег знања, способност да се човјек с некиме обрачуна а да не буде кажњен за то, стреловито прихваћање клишеја, ласкање, осећај за пробитачност, спремност да се изда своје судругове претпостављенима, и тако даље, и тако даље“ (Brecht, 1982, 340).

9 Што се тиче односа према послу који обављамо старац Пајсије изричито тврди: „Човек треба да освешта своје занимање.“ Својим посетиоцима, без обзира на то чиме су се бавили, говорио је: „Какав год посао да имаш, ради га усредно и то ће те довести до светости“. (Старац Пајсије, 2005а, 259. и 301.)

10 Иако полазна позиција наставника подразумева извесан ауторитет, од самог наставника зависи да ли ће га изгубити или оснажити. Као што с правом Гадамер истиче, истински ауторитет се заправо „ником не даје, већ се стиче“ (Гадамер, 1978, 313). Он је утолико чвршћи уколико почива на потврђеном поверењу.

ученици су у данашње време најчешће несигурни и вапе за вредносним оријентирима, те им није потребан некакав старији друг, већ неко ко одише сигурношћу и улива поверење.

Оно чиме наставник привлачи ученике је заправо испољавање љубави. Ученици осећају да ли неко заиста воли свој позив, што подразумева његову стручност и припремљеност, а поготово да ли је заинтересован за њих као личности. Уколико делатност наставника осете као поклањање себе (пажње, знања, љубави), сигурно неће остати равнодушни, већ ће вероватно покушати да са њим ступе у дубљу комуникацију. Зрачење наставникове љубави прожима и изложено градиво, тако да га ученици лакше усвајају. Они постају заинтересовани за теме које се обрађују, према којима би иначе имали равнодушан однос. Поред ове интелектуалне користи, зрачење наставниковог бића љубављу благотворно делује на младе, окружене хладноћом, равнодушношћу и нихилизмом. Пример особе која је позитивно усмерена према њима, која властитим постојањем сведочи да је могуће живети у складу са моралним и духовним вредностима, буди у младима жељу да и сами постану такви.

Да би наставник могао да испољава љубав према свом позиву, а самим тим и према ученицима, љубав мора да буде стање његовог бића<sup>11</sup>. Он мора непрекидно да преображава своју „палу природу“, тј. да духовно изграђује себе. Идеално би било када би наставник био не само остварена личност него и светитељ. Јер, као што истиче Св. Јустин Ћелијски, „без светитеља нема просветитеља; без светости нема просвете; без просветљења нема просвећивања“<sup>12</sup>. Но, будући да су у ово наше оскудно време чак и у манастирима изузетно ретки свети људи, нереално би било очекивати да их буде у школама. Ипак, наставник, да би добро обављао свој позив, мора, макар несвесно, да тежи светости, да буде на путу ка светости, ма колико тај пут наизглед био бесконачан и недостижан<sup>13</sup>.

Светост подразумева да је его сагорео, да личност у потпуности живи у складу са Божјом вољом. Наравно, растакање ега је дуг и компликован процес. Један од начина да превладамо властити его је стављање себе и својих прохтева у други план, служење

---

11 Антони де Мело с правом истиче да је погрешно сводити љубав на однос, поготово ако је тај однос ограничен, искључив и ексклузиван, јер љубав је заправо стање нечијег бића. Онај чије биће је љубав, неизбежно зрачи љубављу, испољава је у свим односима. Наравно, духовно стање љубави, у нашем палом свету, није напросто дато. Као својеврсни резултат и постигнуће, захваљујући вишој милости, успоставља се управо посредством бројних одношења, током којих се личност образује и усавршава.

12 Св. Јустин Ћелијски с правом указује да је просветитељство наметнуло секуларну концепцију образовања, којој је страна љубав. „Просвету без светости, просвету без освећења Духом Светим, просвету без усавршења и довршења човека Богочовеком, просвету без Бога – измислила је Европа у своме хуманистичком идолопоклонству“ (Отац Јустин, 2004, 66). Старац Тадеј о данашњој школи с тугом каже: „Школа даје погрешно, лажно знање. Ми у школи ништа, ама баш ништа не чујемо на тему: љубав, вера, нада, него увек, скоро увек слушамо демонску филозофију. ... Схватите људи да ђаво уз помоћ школе не да човеку да дође до Бога, јер га кроз школу затрпава свим небитним стварима, које одвлаче од среће и Истинског Знања, које је Сам Бог“ (О. Тадеј, 100–101).

13 Оно што је речено свакако важи и за родитеље. Старац Порфирије каже: „За рђаво понашање деце углавном су криви родитељи. Децу не спасавају ни савети, ни дисциплина, ни строгост. Ако родитељи не иду путем светости и ако се не подвизавају, онда чине велике грешке и преносе на децу зло које сами имају у себи“. Прави начин да се реше евентуални проблеми са децом је духовни преображај родитеља. „Постаните свети, па нећете имати никакав проблем са својом децом.“ Наиме, зрачење родитеља и васпитача, њихов пример, изразито делује на децу. Насупрот компликованих упутстава модерне, секуларне психологије, старац Порфирије каже: „Зрачење светости, а не људски напор, чини децу добром.“ (Старац Порфирије 2005, 414, 418, 427).

ближњем, жртвовање за друге. Управо у жртвовању за друге испољава се љубав. Говорећи о значају љубави у образовању, старац Порфирије поручује наставницима: „Љубав изискује жртву, а често захтева и да се жртвује много времена. Највећу пажњу поклањајте свом сопственом образовању и сазревању да бисте били спремни да деци пружите право знање. Будите спремни и све што им говорите, говорите са љубављу, а пре свега са радошћу.“<sup>14</sup> Важно је нагласити да управо испољавање радости показује да давање, па и жртвовање себе, није нешто мучно и непријатно, већ да дародавац и сам бива дариван. „Блаженије је давати него примати“ (Д. ап. 20, 35), библијска је поука коју увек изнова понављају духовни оци. Тако, на пример, старац Пајсије примећује да када „нешто узмеш, примаш људску радост. Али када нешто даш, примаш и божанску радост. Духовно примање остварује се давањем“<sup>15</sup>.

Централно место љубави у образовању никако не значи да су слобода и истина запостављени. Напротив, баш као што родитељи у испољавању љубави не треба да буду посесивни, то важи и за наставнике. Њихов задатак је да помогну ученицима на путу индивидуације, а не да их везују за себе и намећу им некакав крути модел понашања. Права љубав је управо када допуштамо да се други развија у слободи, без непотребних притисака и придика. Иако наставник треба да респектује ученикову слободу, то никако не значи да га у потпуности препусти самовољи, да затвара очи пред његовим слабостима, да га без расуђивања обасипа похвалама. Љубав лишена момента истине није права љубав. Ако неког заиста волимо, потребно је повремено прибећи горком леку истине како се он не би развио у егоисту<sup>16</sup>. Самим тим што егоцентричност онемогућава духован развој и неизбежно излаже човека самообманама и разочарењима, свакако чинимо ближењем медвеђу услугу ако и сами доприносимо да он (п)остане такав. Управо зарад његовог добра, каткад му насамом ваља скренути пажњу где греши, опоменути га, посаветовати, али и оставити слободу да сам изабере свој животни пут. Само ако су истинољубивост и љубав наставника повезани, ученик ће имати истинску корист. Као што се истина без љубави тешко подноси и најчешће не прихвата, тако и „љубав“ без истине остаје бесплодна. Савет старца Порфирија важи за све, а поготово за васпитаче: „Никада не треба да хвалимо своје ближење, нити да им ласкамо, него треба да их приводимо смерности и љубави Божијој. Ни ми не треба да тражимо да нас воле тиме што ћемо хвалити друге. Треба да се учимо да волимо, а не да тражимо да нас воле.“<sup>17</sup>

Права љубав наставника према ученицима је она која је несебична, која не очекује да буде узвраћена. Ипак, готово по правилу, ученици на њу, пре или касније, реагују. Само им треба дати времена да среде утиске и заузму став. Наравно, није лако успоставити радну атмосферу у учионици и придобити ученике на сарадњу. Увек ће бити оних који би по инерцији да ометају наставу, и тако се истакну међу вршњацима. Иако заиста има тешке, асоцијалне и размажене деце, за њихово понашање одговорни су одрасли, који су их усмерили на погрешан пут. Савет који

---

14 Старац Порфирије 2005, 433.

15 Старац Пајсије, 2005а, 426.

16 Старац Порфирије с правом указује на проблем што се данас деца одмалена и у породици и школи непотребно навикавају на похвале. Тиме се стварају предуслови да постану егоисти, да жуде за тим да буду у центру пажње. А сујетан човек не само што је асоцијалан него се и не сналази у животу; њиме је лако манипулисати. „Хвалећи своју децу одмалена, водимо их ка себичности. Егоисти човек може и да се наруга и да га превари. За то је потребан само један услов: говорити му да је добар и тиме надимати његово ја. Онда ће ти он казати: ето, ко ме хвали, тај је добар“ (Старац Порфирије, 2005, 437).

17 Исто.

старац Порфирије даје наставницима како би изашли на крај са проблематичним ученицима је крајње једноставан управо зато што је духован: „Не покушавајте да рђаве прилике поправите људским методима. Тим путем не долази се до доброг резултата. Само молитвом ћете постићи резултат. Призивајте божанску благодат на све! Нека божанска благодат уђе у децје душе и нека их измени.“ Дакле, поред стручне припреме наставника за час, веома је важна и молитвена припрема. Старац Порфирије препоручује рецепт, који је плод духовног искуства, и који свако од нас може испробати: „Улазећи пак (у учионицу), загрлите својим погледом сву децу; молите се у себи, па тек после тога почните да предајете, улажући у то свега себе.“<sup>18</sup> Ученици ће несвесно да осете енергију љубави, молитвено заузимање за њих и мало по мало, упркос отпору ега, биће привучени божанском благодаћу<sup>19</sup>.

Наравно, није лоше повремено с ученицима расправљати о смислу живота, правди, истини и љубави. Али много више од пуких речи помаже зрачење љубави и молитва за њих. Као што каже старац Порфирије, „Речи одзвањају у ушима, а молитва продире у срце“<sup>20</sup>. Баш као што свеколико бивствујуће повређује и одбија негативна енергија, тако на њега благотворно делује позитивна енергија. Старац Пајсије с правом примећује: „Онај ко је преиспуњен благодаћу, где год се нашао, одмах се, као електрицитет, шири око њега она духовна разнеженост коју поседује. Ако је неко под демонским утицајем, опет се око њега шири оно што има у себи. Стање нашег духа утиче на друге.“<sup>21</sup> Стога се с правом може очекивати да ће већину ученика привући позитивна енергија наставника. Чак и ако код неког од ученика изостане позитивна реакција, готово је сигурно да и такав неће остати равнодушан према зрачењу љубави. Можда ће га унутрашње зло испровоцирати да реагује негативно према наставнику, али крајњи исход зависиће како од наставничког стрпљења тако и од ученикове природе<sup>22</sup>.

Наравно, велико је питање да ли ће позитиван пример наставника који зрачи љубављу бити довољан да ученике изведе на прави пут, јер толико је тога што их одвраћа од њега и заводи на странпутицу. Међутим, сигурно је да ће оне у којима преовлађује добро управо пример несебичне љубави оснажити у уверењу да је могуће живети племенито и духовно, а оне који посрну можда у тренутку животне кризе подсетити на алтернативан модел понашања и подстаћи на преиспитивање и покајање.

У данашњем хаотичном и непрозирном свету, у којем све више и више преовлађује негативна енергија, љубав и истина су једини лек, једина противснага

---

18 Старац Порфирије, 2005, 430–431.

19 Благонаклона реакција према особи која се за нас моли и одашаље нам позитивне енергију почива на томе што несвесно осећамо благотворно дејство таквог чина и повезујемо га са дотичном особом. Будући да особа која се за нас интензивно моли, сходно духовним законима, преузима на себе део нашег терета, сасвим је природно што ћемо осетити захвалност и заузети позитиван став према њој. Да бисмо изменили нечији став према нама, најбоље је искрено се молити за њега. Види: О. Тадеј, 210–211.

20 Старац Порфирије, 2005, 432.

21 Старац Пајсије, 2005а, 426. О томе да се тај утицај шири и на тзв. неживу природу, документовао је Емото фотографијама кристала воде. Види: Емото, 2008.

22 Због тврдокорности зла, не може се искључити неуспех наставника, ма колико се он трудио. Бог поштује људску слободу, тако да чак ни молитва светитеља не може да помогне оном ко је изабрао да буде зао. Као гранични случај, поменимо искуство старца Пајсија који је током усрдне молитве за демоне видео како му се један од њих подсмева и схватио да су они изабрали да буду то што јесу и да им се, упркос безграничној љубави Божјој према свеколикој творевини, не може помоћи уколико се не покају. Види: Старац Пајсије, 2005а, 105.

нарастајућем злу. Тако је и у образовном систему, који је изграђен у складу са потребама егоистичког појединца, те самим тим испушта из вида и Бога и љубав и правду. Моћ капитала је исувише јака да би се у образовном систему нешто значајније променило. Ипак, упркос школским програмима, упркос неповољним друштвеним околностима, нико нам не може забранити да волимо ближњег и љубављу се односимо према ученицима. Можда заиста не можемо да променимо свет, али свакако можемо, макар делимично, себе и своју најближу околину. У овом несигурном, по неким чак предапокалиптичком времену, једно је ипак сигурно: све док буде љубави, у пустињи која расте преостаће макар по нека оаза.

### Литература

- Адорно, Теодор: *Негативна дијалектика*, Београд 1979.  
 Adorno, Theodor W.: *Minima moralia*, Sarajevo 1987.  
 Brecht, Bertolt: *Драмски текстови II*, Загреб 1982.  
 Гадамер, Ханс Георг: *Истина и метода*, Сарајево 1978.  
 Емото, Масуру: *Порука воде*, Београд 2008.  
*Живот и поуке старца Порфирија Кавсокаливита*, Нови Сад 2005.  
 Отац Јустин Поповић: „Светосавска философија просвете“, у: *Двери српске* 3 (2004).  
 О. Тадеј Витовнички: *Поуке старца Тадеја*, Линц (без године)  
*Свето писмо Старога и Новог завјета*, Београд 2012.  
*Старац Пајсије – човек љубави Божије*, Београд 2005.  
 Старац Пајсије: *С болом и љубављу савременом човеку*, Врање 2005.  
 Horkheimer, Max – Adorno, Theodor W.: *Dialektik der Aufklärung*, Frankfurt/M 1986.

**Zoran Kindjić**

### **THE ROLE OF LOVE IN EDUCATION**

Summary: After having shown the socio-historical causes of the cold and detached relations among people, the author points out that the moral and spiritual dimension of education is neglected at schools nowadays. Although pupils acquire knowledge and skills, they lack the edification of love. Work at school is a sort of spiritual test for the religious teacher. To be able to influence pupils in a positive way love should be the state of his existence. Insisting on the extremely important role of love in education the author does not neglect the significance of freedom and truth. Although teacher should respect pupil's freedom, he must not allow it to turn into sheer arbitrariness. Instead of covering a pupil with praises, it is much more useful to tell him the truth of his shortcomings so that he would not turn into an egoist.